

ԻՆՏԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ՄԱՍԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կես տարվանը 6 ռուբլ
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ:

Օտարաբաղադրացիք դիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакция „Маск“:

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և սուրբ օրերէն):

Ցայտարարութիւնը ընդունվում է ամէն լիզումով:

Ցայտարարութիւնների համար վճարում են
խաղաղանկար բառին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական մտածողները:—Ներքին տե-
սու թիւն: Ներքին տեղերը:—Արտաքին տե-
սու թիւն: Հայաստան:—«Մշակ» հեռագիրներ:
—Ցայտարարութիւններ:—Բանասիրական:
Մտերմացի և Ս. Պետրոբուրգի հայոց եկեղեցիների
կառուածական խնդիրը:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆԻՔ-ՆԵՐ

Արեւելեան խնդիրը դարձեալ
վճռված չէ: Եւրոպական պե-
տութիւնների պահանջները Բ.
Դուռը մինչև այժմ չէ կատա-
րում: Պետութիւնների ծովա-
յին ցոյցը օրից օր սպասվում
է: Ոչ Չէրնոօբիայի, ոչ Յու-
նաստանի, ոչ էլ Հայաստանի
խնդիրը վերջնական լուծումն
չեն ստանում:

Բ. Դուռը կարծում է թէ կը
բաւականացնի եւրոպական պե-
տութիւններին նրանով, որ փո-
խել է իր մինիստրութիւնը:
Արտաքին գործերի երեւելի մի-
նիստը Արեւելիս-փաշան, այդ
մասնատական ալքանացին, հայե-
րի այդ թշնամին, ընկաւ և նրա
տեղը նշանակված է մէկ ինչ որ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ՆԻ Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵ-
ՑԻՆԵՐԻ ԿԱՆՈՒՄԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

«Родосъ» լրագրի № 229 բանասիրականի
մասնում, իշխան Բեզբրատովի ստորագրութեամբ,
տպագրւում մի յօդուած, որի մէջ նկարագրված էր
Մոսկովայի և Ս. Պետրոբուրգի հայոց եկեղեցիների
միմյանի արժէք ունեցող կառուածքների այժ-
մեան աննախանձ զուգորդումը, նրանց արդիւն-
ների վաստակը և տեղային հայ հասարակութեան
զօգուտները այդ կառուածքները կառավա-
րող և նրանց հոգաբարձու իշխան Աբամելիքի
զէմ:

Իր յօդուածի սկզբում պատուելի հեղինակը,
խօսելով առհասարակ բոլոր դասնութիւններին
պատկանող եկեղեցիների տնտեսութեան վրա,
յայտնում է այն միտքը, թէ եկեղեցական գումար-
ների, եկեղեցական կառուածքների կառավարու-
թիւնը Ռուսաստանում գտնվում է միօրինակ
անկարգութեան մէջ, ամեն տեղ նկատվում են մի
և նոյն անհաշիւ, անպայման վատնումները: Պա-
տեհավոր մէջ գլխաւոր հրամանատարի դրամական
կարգադրութիւնները, ասում է հեղինակը, կծու-
որի են ենթարկւում, բայց եկեղեցու երեցփոխա-
նը միշտ մնում է անհաշիւ տէր եկեղեցական
գումարների: Աւելի խաբէական ձև է ստանում
առանց կոտորոյի տնտեսութիւնը, երբ նա ծա-
կում է կեղծ հաշուառութեան մէջ: Իրերի այդ
ընթացքը առաջ է գալիս մի կողմից ծխական
ժողովրդի անտարբերութիւնից, միւս կողմից, հո-
գաբարձների անաւարտութիւնից, որոնց պանծալա-

Օստիմ-փաշա: Դրանից ի հարկէ,
գործերի դրութիւնը չէ փոխվել:
Թիւրքիայի մէջ մինիստրների
փոխվելը ոչինչ նշանակութիւն
չունի. այս ինչ փաշայի տեղ այն
ինչ փաշա է նշանակվում, բայց
ոչ մինը նրանցից մի յայտնի
կուսակցութիւն, մի յայտնի ուղ-
ղութիւն, քաղաքականութեան
մի յայտնի գաղափար չէ ներ-
կայացնում...

Ալեքանեան միութիւնը քանդ-
ված է, այն միութիւնը, որ
Թիւրքաց կառավարութիւնը ին-
քն գաղտնի կերպով կազմա-
կերպել էր, որպէս զի ընդդիմա-
դրի Չէրնոօբիայի պահանջնե-
րին: Այդ ալքանեան միութիւ-
նը դեռ մնացորդ էր Բիկոնսֆիլ-
դի մինիստրութեան Թիւրքասէր
ուղղութեան ներգործութեան:

Այժմ, երբ եւրոպական Թիւր-
քիայում չաջողվեցաւ մի մասնա-
տական զինաւորված միութեան
կազմակերպութեան պահանջները,
Բ. Դուռը մտածում է աջողեց-
նել նոյն տեսակ միութիւն իր
ասիական երկիրների մէջ, այն

ներկայացուցիչները անկարող են լինում հակառա-
կել եկեղեցական երեցփոխանների ինքնիշխանու-
թեան դէմ: Այդ բոլոր բողոքները հանդիպում են
այն անձինքների կամակործանման, որոնք ունեն
առանձին շահեր չեն, աւանդական կարգերի պահ-
պանելու մէջ: Իսկ թէ որքան նպաստաւոր են այդ
կարգերը եկեղեցու շահերի համար—յայտնի է ա-
մենին և մեղանից խաղաղանկարին: Այդ կարևոր
հարցը թէ ուղղափառ եկեղեցու և թէ այլ դաւա-
նութիւնների վերաբերութեամբ ընդհանուր նշա-
նակութիւն ունեն: Այդ մենք տեսնում ենք լրա-
գրական տեղեկութիւններից, թէ որպէս ծխական
ժողովրդի կողմը երեցփոխանների ինքնակառու-
թեան դէմ միշտ մնում է ապարդիւն: Մի այսպի-
սի կուռ սկսեց, ի թիւս այլոց, Մոսկովայի և Ս.
Պետրոբուրգի հայոց եկեղեցիների ծխական ժողո-
վուրդը, որ իրաւացի կերպով ցանկանում էր իր
եկեղեցիների մեծագումար արժէք ունեցող կայ-
քերը ազատել անհաշիւ տնտեսութեան վատնում-
ներից:

Այնուհետեւ պատ, հեղինակը, կամենում է բա-
ցատրել, թէ ինչու մայրաքաղաքների հայոց եկե-
ղեցիների կայքերը, հակառակ եկեղեցու դարձող
աւանդութեան, հակառակ ժողովրդի և բարձր հո-
գաբարձ իշխանութեան կամքի, կառավարվում են
մասնաւոր անձինքների ձեռքով, առանց հասարա-
կութեան մասնակցութեան: Այդ առիթով նա դի-
մում է իշխան եկեղեցիների հիմնարկութեան պատ-
մութեանը:

Անցնելով դարու եօթնամասուն երրորդ թա-
կանների սկզբում, Սկաւտերինա II կայսրուհու ար-
քունի աննախաճառ (Ювелье) Յովհաննէս Լա-
զարեանը, մի քանի այլ հայ երիտէստ ինդ-
րեցին, որ թող արվի նրանց Մոսկովայում և Ս.
Պետրոբուրգում հիմնել եկեղեցիներ, որ իրանց կը-
րծի համեմատ ժամաստեղութիւն կատարվի: Իրկե-

է Հայաստանում: Այդտեղ
Թիւրքիան, ինչպէս լրագիրները
հաղորդում են, դիտաւորութիւն
ունի հաստատել մի քիւրդա-
կան միութեան, որպէս զի նրա-
նով ընդդիմադրի Հայաստանի
քրիստոնեայ բնակիչների պա-
հանջներին ու նրանց ձգտում-
ներին:

Բայց «Родосъ» լրագիրը շատ
ուղիղ է նկատում, որ քիւրդա-
կան լիզա աւելի էլ դժուար
է կազմակերպել, քան թէ ալ-
բանական լիզա: Թէև ալքա-
նացիները նոյնքան վայրենի ցեղ
են, որքան քիւրդերը, բայց
նրանց մէջ դարձաւ աւելի հա-
մերաշխութիւն կայ, այն ինչ
քիւրդերի ցեղերը միմեանց մէջ
թշնամի, միմեանց մէջ ոչինչ
համերաշխութիւն չունեցող ցե-
ղեր են, որոնք աւելի էլ թա-
փառական կեանք են վարում,
քան թէ ալքանացիները:

Քիւրդական լիզայի մասին
անգլիական համայնքների ժողո-
վի մէջ արդէն հարցում եղաւ:
Իրիկ յայտնեց որ եթէ քիւրդա-

ցաւ բարձրագոյն հրովարտակ, որով թող էր տըր-
վում իշխալ շէնքերի կառուցումը, և հրամայված
էր պիղծելային ցոյց տալ շէնքերի համար յարմա-
րաւոր տեղեր: Ամենաողորմած Ապարուհու շնոր-
հած հոգիերի վրա շինվեցան եկեղեցիները, կամա-
ւոր նուիրատուութիւններով, որոց մէջ նշանաւոր
մասը պատկանում էր իշխալ անապաճառին:

Ս. Պետրոբուրգի եկեղեցին կառուցանելու ժա-
մանակ, Յովհաննէս Լազարեանը, հոգեւոր իշխա-
նութեան համաձայնութեամբ, շինեց և կեղեցա-
կան հոգի վրա երկու քարաշէն տներ, այն պա-
մանով, որ նրանք պիտի դաւանային եկեղեցու կա-
տարեալ սեպականութիւն, երբ նրանց եկամուտ-
ներից կը ստացվի շինութեան վրա ծախված
գումարը: Բայց 1800 թվին Յովհաննէս Լազարեա-
նը ինդիքով դիմեց Եւթիմի Յովսէփ կաթողի-
կոսին, յայտնելով, թէ իր զէպի եկեղեցին ունե-
ցած շինութեանը պատճառով, իր շինած
տները նուիրում է յօգուտ Ս. Պետրոբուրգի հայոց
եկեղեցիների: Այս ինդիքից հետո նա ներկայաց-
րեց կաթողիկոսի հաստատութեանը և այն դա-
շինքները, որոնք բովանդակում էին իրանց մէջ
ընծայված տների կառավարելու պայմանները, թէ
նրանց արդիւնքների և թէ հակառակութեան վերաբե-
րութեամբ:

Պայմանները գլխաւորապէս էին հետեւեալները.
Մինչև Յովհաննէս Լազարեանի և նրա կնոջ մահը
կայքերը պէտք է մնային նրանց կառավարութեան
ներքոյ: Բայց այդ երկուսի մահից յետոյ, այն սու-
նը, որ եկեղեցուց դուրս գալու ժամանակ գտն-
վում է ձախ թիւքի վրա, և նրան կից եղած շի-
նութիւնները, այլ և միւս տան ներքի յարկում
գտնված խանութները, որպէս և այն հողը որ
գտնվում է սուրբ Յարութեան եկեղեցու մօտ,—
բոլորը, բացի տան մէջի զարդարանքներից և կահ-
կարասիքից, պէտք է յանձնվէին եկեղե-

կան միութիւնը կազմակերպ-
ված է Հայաստանի քրիստո-
նեաների դէմ, Անգլիան պէտք
է բողոքի Թիւրքիայի այդ տե-
սակ քաղաքականութեան դէմ:

Ասում են որ Հայաստանում
նշանաւոր շարժում կայ, որ Հա-
յաստանի այլ և այլ տեղերում
երեւցան հայերի զինաւորված
խմբեր, որոնք գործում են քիւր-
դերի դէմ:

Ճշգրտելու այդ մասին մենք
դեռ ևս տեղեկութիւն չունենք:
Միայն հաստատ կարելի է ա-
սել, որ եթէ այդ լուրը մասամբ
էլ ստուգվի, Թիւրքաց հայերի
ձեռքով զենքի բարձրացնելը ա-
ւելի կառաջացնի հայոց խնդիրը,
քան թէ նրանց ամենագործող գը-
րաւոր բողոքներ Թիւրքերի և
քիւրդերի հարստահարութեան
դէմ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԲՈՐՁԱԼՈՒԹՅՈՒՆ մեղ հաղորդում են: Այստեղ չենք
որ ծառերը կանաչում են և բոլոր թուրք աղագ-

ց ու հոգաբարձուներ ի կառավարու-
թեանը, որոնք պէտք է լինէին չորս հո-
գի—մէկը Լազարեանների ժառանգնե-
րից, երկուսը հայազգի պատուաւոր
անձինքներից, իսկ չորրորդը մի բարե-
միտ հոգեւորական: Ինչ որ վերաբերում է
միւս տանը, որը եկեղեցուց դուրս գալու ժամա-
նակ գտնվում է աջ թիւքի վրա, այն ևս մի և նոյն
պայմաններով պիտի արվի բնակութեան համար
հիմնով (Լազարեանի) ժառանգների երեցփոխին
արական սեռից մինչև երրորդ սերունդը, ի
հարկէ, մի որոշ վարձով: Իսկ երբ տոնային երեք
սերունդները կանցնեն, այն ժամանակ և այս սու-
նը պէտք է հաւասարվի միւսներին, և նրա ե-
կամուտները ու ծախսերի կառավա-
րութիւնը պիտի լինի կախված լինէր հոգա-
բարձուներից, միւս կայքերի պէս:

Այդ պայմանագիրը վաւերացած էր Վեհ. Կա-
թողիկոսից և առաջարկված Աստիփանի հայոց
կոնսիստորիային, որ արձանագրվի օրագրութեան
մէջ և ընդունվի որպէս ձեռնարկ: Յիշեալ պայ-
մանների պարտաւորեցուցիչ լինելը իր ժառանգ-
ների համար և ճշտութեամբ կատարելը Յովհան-
նէս Լազարեանը հաստատեց իր կտակով: Որովհե-
տեւ նա զաւակներ չունէր, իր կտակի մէջ նշանա-
կեց, որ եկեղեցական կառուածքները կառավարէ
իր կինը, համաձայն այն կարգադրութիւնների, որ
հաստատված էին հոգեւոր իշխանութիւնից, իսկ իր
եղբորը զրկեց ժառանգութիւնից:

Յովհաննէս Լազարեանի մահից յետոյ նրա կինը
և եղբայրները, ընդհանուր համաձայնութեամբ,
հրաժարվեցան և այն իրաւունքներից, որ տրված
էին հանգուցեալի ժառանգներին իշխալ կտակի և
հոգեւոր իշխանութեան հետ ունեցած պայմանի զո-
րութեամբ: Նրանք խնդրեցին Բարձրագոյն կառա-
վարութեան, որ իրանցից և իրանց ժա-

Դիւրին է ըսել թէ Փուրբիս պիտի խո-
նարհին Կնէ՛ն գիտենք։ Փուրբիս Ռուսիոյ
առջեւ չը խոնարհեցաւ, այլ ընդհակառակն՝
քաջութեամբ կռուեցաւ անոր հետ։ Կը
յուսամ որ մեր կառավարութիւնը ժամա-
նակին խոհեմ կը լինի։ Եւ ամեն առաւօտ
լրացող մէջ երկրպագու կը կարգամ այն
բաներուն պատմութիւնը, զորս այս կամ
այն տէրութեան հետ համաձայնութեամբ
կը մարտերեն ընել Փուրբիոյ մէջ։ Ինքնասի-
րական առանձնութեան վրա խօսքեր եղած
էին։ Աստ, Անգղիոյ մէջ, մեք երսուն երեք
միլիոն ժողովուրդ եմք՝ ոճիւններով, թշուա-
ռութիւններով և մոլութեամբ լի։ (Մի-
ծ ա զ մը)։ Այլքերնիս մեր երկրին վրա
դարձնմբ, և մեք մեր մէջ բարեւոյ կառա-
վարութիւն ապահովելու աշխատմբ։ Երբ
այս յիշածներս անհետանան և Անգղիոյ
մէջ գործերը կարգի դրուին, յայնժամ
կրնամք միւս տէրութեանց հետ միաբանե-
լով ստիպել զՓուրբիս, որ բարենորոգումներ
ի գործ դնէ։

Պ. Ա. ՊէլճևՌ կուգէ իմանալ թէ Սըր
Լոսըն ընդհանուր ընտրութեանց ժամանակ
այս պարագային յայտնած էր (Ու-
շա զր ու թ ե ա ն ն շ ա ն ն ե ու)։ Կը յի-
շեմ թէ (կըսէ Պ. ՊէլճևՌ)։ Լորտ Պիքսֆիլդ-
տի նախարարութեան դէմ այս զանգառը
կը լինէր թէ տաքնապալից վայրկեան մը
մէջ Փուրբիոյ գործոց միջամտութիւն չըրու-
նար։ Սըր Ռ. ԼՈՍՆԵ կը պատասխանէ թէ ինք
երբեք Փուրբիոյ գործոց միջամտութիւն
ընել չէ փաստաբանած։

Պ. Ա. ՊէլճևՌ կուգէ թէ այդպիսի տե-
սութիւններ յայտնած լինելու ամբաստանու-
թիւն մը չընեն Սըր Լոսընի դէմ, բայց ար-
դի Առաջին նախարարն և անոր կուսակցու-
թիւնէն եղող ուրիշ անձինք կը զանգառէին
թէ նախորդ նախարարութիւնը տաքնապա-
լից ժամանակի մը մէջ բռնի գործութիւն ի
գործ չը դրաւ Փուրբիոյ վրայ։ Եւ (կը յարէ
Պ. ՊէլճևՌ)։ Անձ մասամբ համաձայն եմ Սըր
Լոսընի։ Երկրայ ինքզինքը քննող մէկը չը կայ
որ չընդունի թէ յոռի վարչութիւնն այլ
ևս սահմանի մը հասած է։ Փուրբիս ան-
տարբեր գտնուեցաւ ամեն դիտողութեանց։
Թէ իւր և թէ՛ հզատակ ժողովրդոց բար-

ւոյն համար տրուած խորհուրդը մոտիկ չը-
րաւ։ Բայց ինչ է այն դարմանն, որ կառա-
վարութիւն այժմ։ Կըսուի թէ ազգութիւն և
քաջութիւն պարտիմք ի հանդէս անել։ Բայց
Փուրբիս գործութեան առջեւ իսկ չէ խոնար-
հած։ Ազգութեւ և քաջ աշխարհավարութիւն
մը կրնայ աղետաբեր լինել հպատակ ժողո-
կացումէն զատ ուրիշ արդիւնք չունենալ։
Անգլո-Փուրբ պայմանագրին,—որ կընդունիմ
թէ ժողովուրդ մէջ համակրութիւն գտած
պաշտօնագիր մը չէ,—նպատակներն մին էր
Դրան հրապարակ մը ընծայել բարենորոգումներ
ի գործ դնելու։ Վերջին նախարարութիւնը
գործնական հրապարակներ տուաւ Դրան, և
Սըր Զարլզ Տիլքի բանախօսութեան կը
տեսնուի որ ներկայ նախարարութիւնն ալ
նոյն ուղղութեամբ աշխատելու համար եւ-
րօպական համաձայնութիւն գոյացնելու ե-
տեւէ է։ Սակայն Սըր Զ. Տիլք չիմացող մեզ
թէ կատարել մտաբերուած ձեռնարկ չըլի-
նէ։ Եւ, և յայտնի է թէ մեծ տէրութիւն-
ները միշտ նոյն ուղղութեան մէջ պահել
խիստ դժուար է, զի անոնց ինքն-ստի-
թիւնն ու տարբեր շահերը՝ միաբան գոր-
ծողութեան ձանքուն մէջ արդիւնք կրնան
հասնել։ Սակից զատ, Սաիոյ մասին տէրու-
թեանց անտարբերութիւններն ալ ի հաշիւ
պէտք է առնուլ, զի Ռուսիայէն ու Անգլի-
այէն զատ անոնցմէ ոչ միոյն հողը չէ թէ
Փոքր-Սաիոյ մէջ Դրան հպատակներուն ինչ-
կը լինի։ Ուստի, կը վախճամ որ երբ այն
տէրութիւնը քարոզէ զարդիւնք գործելու
սկսին, մեր շինած գործիքը նոյն իսկ մեր
ձեռաց մէջ կը փշրի։ (Մ տ ի կ ը ր է ք, մը-
տ ի կ ը ր է ք)։

Պ. ՄԱՔՔՈՆ խօսք առնելով ըսաւ թէ
ինք մեծ կարեւորութիւն կուտար ներկայ
խնդրոյն, և քանի մ'ամիս Արմենիա բնակած
լինելով, անձնական տեղեկութիւն ունէր այս
խնդրոյն հետ վերաբերութիւն ունեցող ի-
րողութեանց նկատմամբ։ Ուստի զոհ էր Սըր
Զարլզ Տիլքի խօսքերէն՝ հասկնալով որ ան-
գղիական կառավարութիւնը լրջօրէն ձեռք
առած է Սաիական բարենորոգման խնդիրը։
Սըր կառավարութիւնն անգամ մ'այս
գործին ձեռք դարձած լինելով, կը յուսամ

որ զոհացուցիչ արդիւնք մը չը ստացած եւ
չը քաշուիր։ Կըսուի Պ. ձէյսն Պրայի բանա-
խօսութեան, նա աւելի փաստաբանի մը բա-
նախօսութիւն կը թուի ինձ քան թէ քա-
ղաքագիր։ Ինչ որ ալ լինի, ինչոքոյ տակ եւ-
զոյ գործի պարագայներուն նկատմամբ իմ
տեղեկութիւններս յիշեալ պատուարժան եւ-
րոպական տեղեկութեանց չեն համապա-
տասխաներ։ Եւ ամենալաւ հեղինակութիւն
ունիմ յայտարարելու համար թէ հայք
թուական փոքրամասնութիւն են Արմենիա
կողմէն զաւառին մէջ, ուր խիստ մեծ
տարր մը կայ զուտ Փուրբ ցեղէն։ Բայց ինչ
որ ալ լինի, միայն հայք չեն, փոքրամասն
կամ ոչ, որը ամենէն աւելի կը ներդրին տի-
րոյ վարչութեան ներքեւ, որ... աւելի կը
կեղեքէ Իսլամները քան թէ քրիստոնէայ
ժողովուրդներն, ասոնք ուղեւորաց և լրա-
գրաց միջոցաւ իրենց զանգառներն երեւան
հասնելու միջոցն ունին։ Բայ իմ կարծեաց,
կրնամ նաեւ յարել թէ Արմենիա բնակող ի
նպատակ հայոց հանուած աղաղակ բաւա-
կան հիմնուին, և երբ Պ. Պրայ Նիքանան
յիշեց իբրեւ բարի օրինակ վարչութեան, իւր
աչքէն վրիպած լինել կը թուի այս իրո-
ղութիւնը թէ Նիքանան մէջ 500 Իսլամ
աւելի չը կայ։ Եւ ժողովը չը պիտի ձանձ-
րացնէ փորձելով նկարագրել թէ Քրքական
յոռի վարչութիւնն ինչպէս կը գործէ։
Քրքական նախագի մը ընդհանուր կառավար-
չով մը կը կառավարուի, որ Կ. Պոլսէն զը-
կուած է՝ առանց քննուելու թէ արժանա-
ւորութիւն ունի՞ այս պաշտօնին համար, որ
ամենայն հաւանականութեամբ՝ զնուած
կրնայ լինի այն դրամով որ Պ. Պրայի յԱր-
մենիա բնակող բարեկամներէն փոխ առնուած
է։ Ընդհանուր կառավարչին այս կերպիւ-
պաշտօնի անցած լինելով, աչքէն ու ձախէն
կը կողոպտէ, կաշառք կուտէ, և բոլոր վար-
չական գրութեան մէջ նոյն օրինական գեղ-
ծման ձիւղերը կը տեսնուին, որոյ դժուար
արդիւնքները թէ՛ Իսլամ և թէ՛ Քրիստո-
նէայ ժողովուրդեան վրայ կը ծանրանան։ Ուս-
տի, յատկապէս սա կէտին վրայ մեր կառա-
վարութեան ուղադրութիւնը կուգիմ հրա-
ւիրել թէ Փոքր-Սաիոյ մէջ ի գործ դրուե-
լիք ամեն բարենորոգմանց նկատմամբ բոլոր

ժողովուրդն իրենց աչքին առջեւ ունենան
և ոչ թէ անոր մէկ մասը միայն։ Երբեք
բնակող Քրիստոնէից վրայ բազում անձինք
սխալ համակրութիւն մ'ունին՝ անոնց Քրիս-
տոնէայ լինելուն համար, բայց եւ Արեւելեան
Քրիստոնէից վրա շատ քիչ համակրութիւն
ունին, որովհետեւ վերջին ծայր ապակա-
նեալ և ցած են։ Բարոյականութիւն, ճշ-
մարտասիրութիւն և պարկեշտութիւն ա-
ւելի գեղջուկ Իսլամ ժողովուրդեան քով կը
գտնուին քան թէ Քրիստոնէից քով։ Արդա-
րութիւն ըրած չեմք լինիլ եթէ բարենորո-
գումներուծելու մասին մեր ջանից մէջ
Իսլամները մէկ կողմ թողուամք։ Եւ չեմ ուզեր
որ Արմենիոյ համար քրիստոնէայ կառավա-
րիչ մը անուանի։ Եւ նախամեծար կը հա-
մարիմ լաւ ընտրուած իսլամ կառավա-
րիչ մը։ Անձնական տեղեկութեանս վրայ
հիմնելով՝ կրնամ ըսել թէ Փուրբիոյ եւրո-
պական գաւառաց մէջ տեղի ունեցած խժ-
ժութիւնք ուսուսական մեքենայութեանց ար-
դիւնք էին։ Արդ, եւրոպական Փուրբիոյ մէջ
մեծ յաջողութեամբ պատկուած գաղանի
դիտաւորութիւնը շատ չանցած Արմենիոյ
մէջ ալ կրնան տեսնուիլ հետեանք ունենա-
լով այն մի և նոյն տխուր տեսարաններն,
որք Պուրբիոյ և Ռումանիոյ մէջ տեղի ու-
նեցան։ Ուստի կազդարարեմ մեր կառավա-
րութեան, որ եթէ իրական և գործնական
բարենորոգում ձեռք բերելու համար իւր
սկսած շարժման մէջ չը յարապէս, Ռուսիա
չուտով դարձեալ երևան կրնայ ելնել։ Մոս-
կովիեան մեքենայութեան դէմ միակ պա-
տուարն այդ երկրին բարենորոգումն է,
զի անգամ մը բարենորոգում գործա-
դրուելուն պէս, ուսուսական միջամտութեան
ամեն պատրուակ մէջ տեղէն կը վերնայ»
(Մ տ ի կ ը ր է ք, մ տ ի կ ը ր է ք)
(Մասիս)

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 4 սեպտեմբերի։ Պետա-
կան բանկի 500 տոմսակը առաջին շրջանի
արժէ 94 ռ. 37 կ, երկրորդ 92 ռ. 25 կ,

ների բարեկարգութեանը։ Մեղմանից իւրաքանչիւ-
րը համարում է իր ձեռքի և քրիստոնէական ջերմու-
նանդութեան պարտք՝ լինել տալիս ամեն ձեռք
պայծառութեամբ այն գործի մէջ, որ այն-
քան մոտ է, որ այնքան թանկագին է հայոց եկե-
ղեցու ամեն մի որդու համար։ Մենք գիտենք, որ
Սոսկիայի և Ս. Պետրբուրգի հայոց եկեղեցիների
կառավարութիւնը, բարձրագոյն հաստատված ա-
ռանձին կանոնադրութեան գործութեամբ, յանձն-
ված է ձեռնարկութեանը, որպէս նա զան-
վում էր այն տոհմի կառավարութեան ներքոյ, որի
ժառանգն էր դուք (?)։ Բայց հասարակութեանը
կատարելապէս չեղանցելու եկեղեցու գործերից՝ չէ-
կարող լինել համաձայն արդարութեան դադարի
հետ, այլ և ընդդէմ է իրաւունքի և հասարակա-
կան շահերի, որպէս իտեպապէս այդ հակառակում է
եկեղեցիների առաջին հիմնողի մտքին։ Իշ-
խան, մենք մեզ բախտաւոր ենք համարում այն
մտքով, որ դուք յայտնուում էր մեր առջեւ ոչ
միայն իբրեւ ներկայացուցիչ մի ամենայնպէս
տոհմի, այլ և իբրեւ հաւատարիմ պաշտպանող այն
աւանդութիւնների, որոնք կապված են այդ տոհմի
յիշատակի հետ։ Մեր բոլոր նպատակը և մեր բո-
լոր ցանկութիւնները կայանում են նրա մէջ, որ
եկեղեցական կառավարութեան վերաբերութեամբ,
ձեռնարկ իրագործվի Լազարեան տոհմի այն
նշանաւոր անդամի միտքը, որը էր այդ տոհմի
փառքի ճշմարիտ հիմնողը։ Դրա մէջէն է կայանում
այն ամենախնայարէ խնդիրը, և մենք համոզված
ենք, որ դուք համարելով նրան, ոչ միայն մշտա-
պէս կապաւորվեք մեր եկեղեցիների բարին, այլ և
կը հաստատեք ձեր և ձեր ապագայ սերունդի ա-
նուան փառքը։»

Իշխան Արամիլը ոչ միայն ուղադրութիւն չը
դարձրեց այդ նամակի վրա, այլ մինչև անգամ մի-
րաւորակեցաւ այս տեսակ առաջարկութիւնից։ Եւ

յիշեցնելով սաղեքի հին առակը, թէ «մեր նախ-
նիքը Հռոմը ազատեցին», յայտնեց, որ ծխական
ժողովրդի պահանջը նա համարում է վիրաւորա-
կան Լազարեանների տան յիշատակի համար։ Կար-
ծես թէ, ժողովուրդը խնդրում էր մի ուրիշ բան,
բացի վերականգնել եկեղեցական կազմերի կառա-
վարութիւնը, թող տալ, որ հասարակութիւնը նոյն-
պէս մասնակցէ և ձայն ունենայ կառավարու-
թեան գործի մէջ։ Այդ էր կազմերի հիմնողի իսկ
և իսկ նպատակը։ Նա յանձնեց իր նուիրած կա-
զմերի կառավարութիւնը ծխական ժողովրդին
միւս յ'ն մասնա կց ու թ է և ա մը երկցագոյն
ժառանգին Լազարեան տոհմից, այն պայմանով,
որ կառավարութիւնը կատարվի կողմնական եւ-
ղանակով։*) Թէ է Լազարեան տոհմի արական ժա-
ռանգները սպաւում են, բայց ծխական ժողո-
վուրդը չէն երախտագիտութիւնից շարժված, դար-
ձեալ ցանկանում էր ընդունել իշխան Արամիլի
որպէս ժառանգ, որի մասին թախանձանք յայտ-
նում էին իրանց խնդիրը մէջ, այստեղանային,
հանդիպելուն սաստիկ ընդդիմադրութեան պարոն
հոգաբարձուի կողմից։ Մի ուրիշ պայպիսի դէպ-
քերում կուրախանար, որ նրան առաջարկում են
միանձնապէս կառավարել լինել հասարակական
տնտեսութեան, օրինաւոր կօնորոյն եկեղեցի կա-
ռավարութիւնը և չեղանցել իրանց ամեն կար-
ծիքներ, որոնք առիթ են տալիս վիրաւորական
կառավարներին։ Բայց իշխան Արամիլը, որպէս ե-
րկում է, հետո է աս տեսակ զգացմունքից։

«Եւ չունեն—գովելի անկեղծութեամբ յայտնում
է նա—մի արդիւնք ոչ եկեղեցու վերաբերութեամբ
և ոչ ձեռնարանի վերաբերութեամբ։ Եւ ընտրված
եմ միայն որպէս յաջորդ, որպէս պաշտպանող եկե-
թեամբ։»

դեցիներ և ձեռնարանի կազմեր, և կարող եմ հա-
մարձակ ասել, որ կատարած եմ իմ պարտաւո-
րութիւնները արդար և բարեխիղճ կերպով։ Այդ
պաշտօնները—չարժանկար և նա—կարող եմ
պարգապէս ասել, բացի հոգսերից, չեն բերում
ինձ ոչ մի նիւթական շահ և չեն ծառայում իմ
խնամակրութիւնը բաւականացնելու համար, և
ես միայն պատուի զգացմունքից զրոյթած, ինձ
պարտաւոր եմ համարում պաշտպանել այն իրա-
ւունքները, որոնք տրված են ոչ միայն անձնապէս
ինձ, այլ և իմ ապագայ ժառանգներին։»

Ամենին չեմ ցանկանում կառավարել այդ պար-
տաւորութեան անկեղծութեան մասին, որին
դո՛ւնում է իշխանը իր ջանքերը։ Մենք միայն տես-
նում ենք, որ իշխան Արամիլը կառավարութիւ-
նը եկեղեցական կազմերի վերաբերութեամբ ունի
կատարելապէս ժառանգական բնաւորութիւն։
Մենք արդէն ասեցինք՝ նրա եկեղեցական հողի
վաճառելու մասին Մոսկովայում։ Այս չողը ծախ-
ված է պատաւոր կերպով, առանց օրէնքով կար-
գադրված հասարակական անդրախօսութեան, ծախ-
ված է որպէս եկեղեցու համար մի անհիշուած
հող, թէ է տան տարի առաջ նա գնված էր պա-
տաւոր քաղաքացի Սարկիսովի նուիրած փողե-
րով, որպէս շատ հարկաւոր մի հող եկեղե-
ցու համար։ Վերում նաև յիշած էինք, որ եկե-
ղեցական կազմերը ծանրաբեռնված են պարտե-
րով։ Այդ իրողութիւնը աւելի են օտարութիւ-
նում, երբ մտածում ենք, որ Պետրբուրգի տու-
նը կանգնած է մայրաքաղաքի համարեա ամենա-
լաւ տեղում և պէտք է լինի չափազանց արդի-
նաբեր։ Նրա փոքր արդիւնքներ բերելու պատ-
ճառները պարզ տեսնվում են քաղաքային գնա-
տական մասնագործի (ГОРОДСКАЯ ОПЕЧОЧНАЯ
БОМБИЦА) 1874 թվի կատարած գնահատական
ցուցակից։

Այդ ցուցակից յօդուածի հեղինակը դուրս է
բերում միայն այն թուանշանները, որոնք վերա-
բերում են տների վարձակալութեան վճարներին։
Ներում է, որ Ս. Պետրբուրգի եկեղեցուց կից
տները բաղկանում են երեք բնակարաններից, ո-
րոնց մէջ կան 108 սենեակներ. այդ սենեակնե-
րում կենում են Լազարեանների երկու փեսաները՝
Ի. Գ. Դեկանովը և իշխան Արամիլը, այլ և
այլի տիկին Ս. Պ. Լազարեանը։ 108 սենեակի
համար վճարում են վարձ 9418 ռուբլի. մինչև
նրանց վարձը, մինչև անգամ 1874 թվի քաղա-
քային մասնագործի գնահատութեան համեմատ,
արժէ 29600 ռուբլի։ Այսպիսով իւրաքանչիւր տա-
րի եկեղեցին կորցնում է միայն տների արդիւնքից
աւելի 20,000 ռուբլի։ Այդ միակ օրինակից կա-
րելի է հեշտ եզրակացնել, թէ որքան թանկ է
նստում եկեղեցու համար իշխան Արամիլը «հո-
գաբարձու» պաշտօն կատարելը։

Դարձնելով էջմիածին ուղադրութիւնը այդ յօ-
դուածի վրա, մենք խորին դարմանքով ստիպված
ենք մի քանի շարքեր ու առաջարկել մի թէ մինչև
այսօր էջմիածինը Մոսկովայի և Ս. Պետրբուրգի
հայոց եկեղեցիների կազմերի մասին ոչինչ չէ քնն-
վել։ Թէ Լազարեան դպրոցի վրա ոչինչ տեղեկու-
թիւններ չունի նա։ Ումից, բացի էջմիածնից, մենք
պիտի սպասենք մեր եկեղեցական, մեր դպրոցա-
կան անպատկանութիւնների պաշտպանութիւնը։ Ին-
չու մինչև այսօր արդարեւ մի այսպիսի մեծ ժա-
ռանգութեան կորստի մասին լուռ մնաց էջմիա-
ծինը, այն էջմիածինը, որ վաղեմի մի քանի դիմու-
կարանները կնքվելու համար աշաղկն աղմուկ
բարձրացրեց...
